

12. hřebečenský montánní výšlap

PRŮVODCE

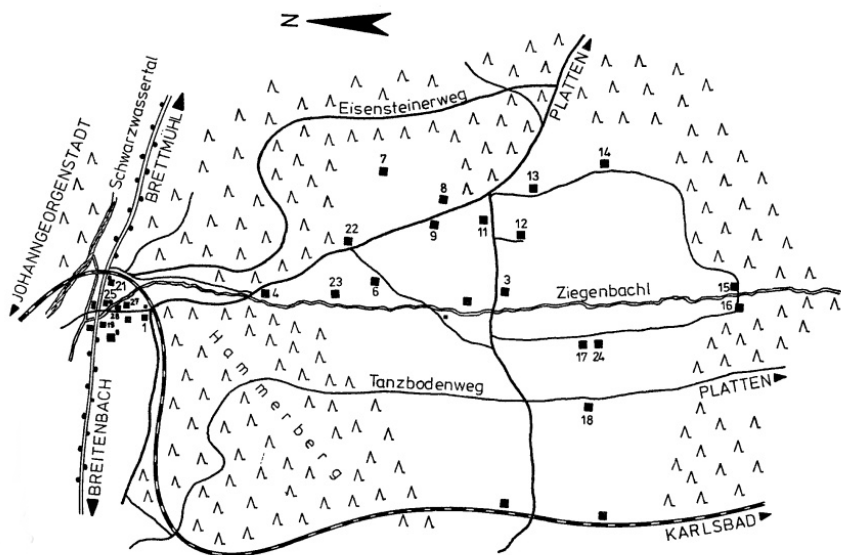
22. 7. 2023

Tuto akci podpořil Karlovarský kraj

1. Osada Stráň

Osada Stráň obce Potůčky leží v nadmořské výšce 750–800 metrů v malebném údolí Kozího potoka, pramenícího na svazích Blatenského kopce těsně pod Horní Blatnou a ústícího v Potůčkách do říčky Černá. V roce 1930 zde žilo 212 lidí ve 26 domech roztroušených kolem potoka a zejména ve stráni na jeho pravém břehu. Dodneška se dochovala zhruba třetina objektů, které slouží převážně k rekreačnímu bydlení. Český název osady se začal používat až v roce 1948, do té doby se jmenovala Ziegenschacht, česky doslova Kozí šachta.

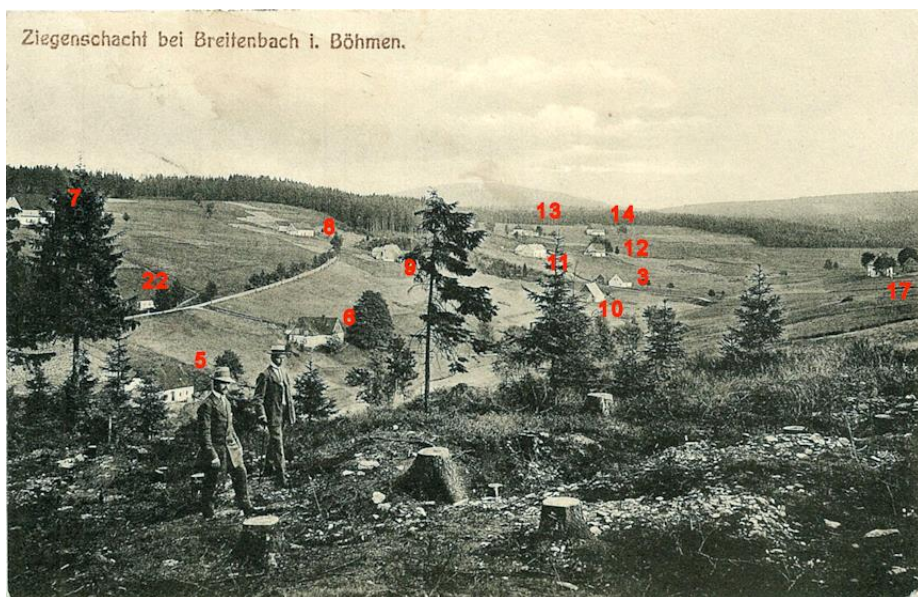

Plánek osady Stráň v době před rokem 1945 (převzato z Heimatbuch Landkreis Neudek, 1978). Část domů patřících k osadě se nacházela i na okraji Potůčků poblíž železničního přejezdu, resp. u konce Železné cesty (Eisensteinerweg), s výjimkou státní hájovny (č. 1) šlo přitom vesměs o mladší zástavbu z konce 19., popř. počátku 20. století

Název Ziegenschacht prý viska podle staré pověsti dostala proto, že tu kdysi koza při pastvě vyhrabala cínovou rudu (obdobně na Hřebečně se měl o nález cínové rudy postarat svým kopytem hřebenec a v Perninku, německy Barringen, tlapou medvěd). Tento výklad lze samozřejmě odkázat do říše pohádek. Podle německých místopisných publikací vznikl název Ziegenschacht ze slov Ziche = staré označení pro borovici a Schachen = lesní díl. Složenina Zichenschachen by tak znamenala borový lesík. S jinou teorií přišel významný báňský historik Ladislav Jangl, který se detailně zabýval historií hornictví v okolí Horní Blatné. Podle něj název osady vznikl zkomolením jména nejstaršího zdejšího dolu, založeného na křižení žil Jáchym a Tomáš v prostoru pozdějšího dolu Františka z Pauly, který snad už ve 14. století dostal název Zinnschacht – Cínová šachta. Tento význam však později upadl v zapomnění a od 16. století, kdy se znovu začala rozvíjet hornická činnost, se používal už jen zkomolený název Ziegenschacht přenesený na celé hornické sídlo. Jangl přitom připomíná, že v 15. a 16. století bylo psaní

slova cín v němčině ještě značně neustálené – kromě dnes platného tvaru Zinn jsou doloženy i tvary Zihen, Zihenn nebo Zienn (Zien), z posledně uvedeného tvaru vznikl ostatně i český název kovu cín.

U zrodu osídlení v prostoru Stráně stálo nepochybně právě rýžování a později i hlubinná těžba cínovce, která zde začala už před založením Horní Blatné (viz zastávka 2), pod níž po vzniku města Stráň spadala. Poté, co hornoblatenská obec založila v roce 1570 hamr na Blatenském potoce v pozdějších Potůčkách, přenesl se název Ziegenschacht i na tento prostor. V roce 1610 získala Stráň svého prvního rychtáře, jež jmenovala hornoblatenská městská rada, v roce 1616 se rychtářem stal majitel hamru na Blatenském potoce Lorenz Wittich.

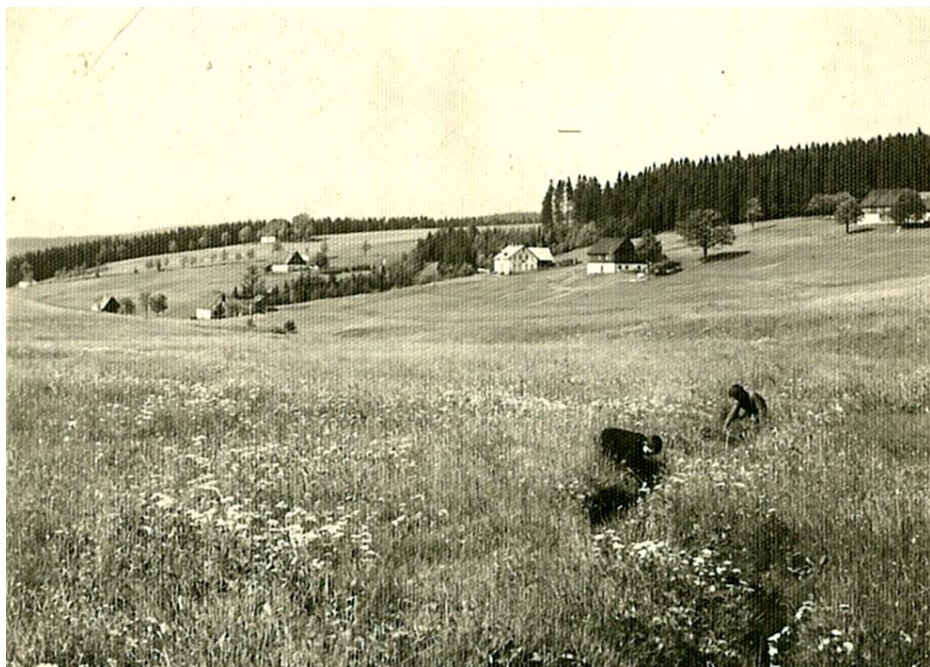

Stráň od severu (z Hamerského vrchu) na pohlednici z roku 1914 s vyznačeným číslováním domů

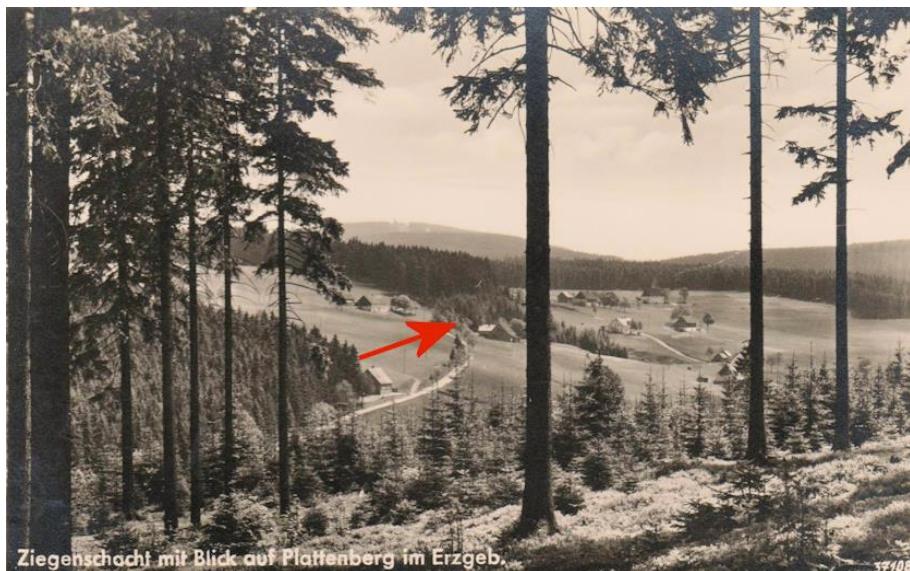
Po třicetileté válce se mnozí protestantští obyvatelé Stráně rozhodli nekonvertovat ke katolicismu a raději emigrovali do Saska, kde v roce 1654 těsně na státní hranici založili – spolu s lidmi z Horní Blatné a dalších okolních hornických sídel – město Johannegeorgenstadt. Obyvatelé Stráně, kteří zůstali na české straně hor, se i nadále živili hornictvím, vydatnost ložisek však ubývala, takže postupně jako zdroj obživy převládly tradiční krušnohorské výroby (paličkování krajek a později, po půlce 19. století, šití rukavic, v řadě domů byla rozšířená také výroba železných lžic), kromě nichž se uplatňovalo také skromné zemědělství (pasevnictví, pěstování brambor) a práce v lese. Až do roku 1849 byla Stráň součástí jáchymovského lesního panství, v jehož rámci existoval i lesní revír Ziegenschacht s rozlohou 616 hektarů; teprve v souvislosti s reformou státní správy se Stráň stala v roce 1850 osadou obce Potůčky, ves tehdy čítala 18 domů a 148 obyvatel. Koncem 19. století vyrostla v nedalekých Potůčkách řada továren (slévárna, papírna, brusárna, rukavičkárna), do nichž lidé ze Stráně rovněž chodili za prací, popřípadě docházeli až do Saska. Spojení směrem do Čech se výrazně zlepšilo po vybudování železniční trati Karlovy Vary – Johannegeorgenstadt, která byla slavnostně uvedena do provozu 15. května 1899. Lidem ze Stráně sloužila od roku 1932 i zastávka umístěná nad slavnou restaurací Dreckschänke (dnes Potůčky-zastávka).

Schmuckův hostinec (č. p. 13), který stával v jižní části Stráně při Železně cestě, kolem roku 1910

Stráň od jihu na pohlednici Ruperta Fuchse z roku 1927

Pohled na Stráň od severu kolem roku 1930, v pozadí Blatenský vrch. Šipka ukazuje pozici pinky dolu Dorota

Spodní část Stráně, vlevo uprostřed dům č. 6, v němž bývala od roku 1820 škola, vedle něj stojí památný strom – Maxův klen u Kozího potoka, mohutný, souměrný, hustě zavětvený solitérní javor s obvodem kmene 506 cm, výškou 27 m a odhadovaným stářím 150 let. V anketě Strom roku 2005 byl vyhlášen čtvrtým nejsympatičtějším stromem České republiky.

Už od roku 1820 byla ve Stráni putovní škola, první školní místnost byla v domě č. 6. Do té doby chodily děti do školy v Horní Blatné, od roku 1823 pak do nové školy v Potůčkách. Farně spadala Stráň pod Horní Blatnou, od roku 1911 mohli zdejší věřící navštěvovat i nově postavený filiální kostel v Potůčkách. Na domě č. 9 byl modlitební zvon, který vyzváněl třikrát denně. Zatímco do Potůčků byla zavedena elektřina už v roce 1910 ze Saska, ve Stráni se elektrická světla rozsvítila až v roce 1921. V třicátých letech zde jako živnosti byly zapsány dva hostince, dva pekaři, jeden truhlář a jedna trafika. Po válce byla většina zdejších obyvatel odsunuta a část domů zbourána.

Horní část Stráně nad pinkou dolu Dorota

2. Historie dolování ve Stráni

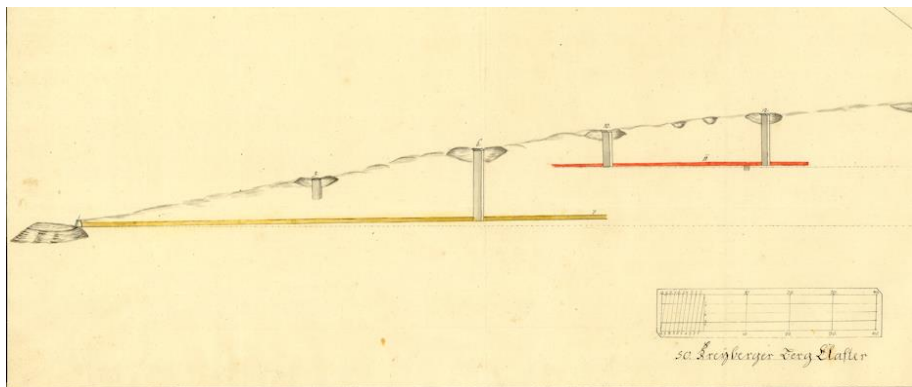
Rýžování cínovce v údolí Kozího potoka začalo již dávno před založením Horní Blatné, nejspíše v 15. století, pravděpodobně však i dříve. Pisemně je rýžování v tomto prostoru poprvé zmíněno v roce 1520, kdy tehdejší majitel schwarzenberského panství Vilém z Tetova propůjčil rýžoviště na Černé a na Širokém (Blatenském) a Kozím potoku Georgu Zölchnerovi ze saského Cvikova. Nejbohatší rýžoviště byly tzv. Kozí sejfy přímo pod Blatenským vrchem poblíž pozdějšího dolu Konrád, cínovec se však propíral po celém toku Kozího potoka. V roce 1535 propůjčil hornoblatenský permistr rýžoviště na celém Kozím potoce kurfiřtskému komořímu Hansi z Bunicka a správci schwarzenberského panství Hansi von Wiesenbach, k roku 1538 je měl propůjčená cvikovský měšťan Lorentz Riemer. Zdejší sejfy byly ve víceméně kontinuálním provozu až do 18. století.

V souvislosti s rýžováním byla odkryta i primární ložiska cínovce, která se ve Stráni vyskytovala především na dvou místech – severně od Strašidel mezi Kozím a Blatenským potokem, odkud je známý zejména důl Grauer Mann (Šedivec), a hlavně pak v širším okolí vrchu Dolina (811 m) v místech, kde snad dříve pracoval nejstarší důl Ziegenschacht (Janglův Zinnschacht).

Rýžoviště na středním toku Kozího potoka pod Lužským vrchem

S jistotou zde doly na cín existovaly v 16. století (zvláště ve 40. až 80. letech), rozsah prací na nich byl však na rozdíl od Horní Blatné jen nevelký a dosažená hloubka patrně nepřekročila 25 m. V 17. století těžba až na vzácné výjimky stagnovala a k oživení důlních prací došlo až počátkem 18. století. Znovu otevřeny tehdy byly staré doly na Heldově pásmu na severním svahu Doliny (1708) a doly Jan a Jiří (1730), k roku 1732 je zmiňován také provoz na dole Šedivec, který však ustal už po půlce 18. století. V roce 1735 se o obnovení dolování kolem vrchu Dolina pokusila hornoblatenská obec, ale už ve 40. letech byly práce zastaveny.

Dědičná štola Františka z Pauly na důlní mapě z roku 1777 (originál je uložen v Národním archivu Praha)

Opuštěné doly pak v letech 1751–1756 převzali drobní samostatní haviři ze Stráně, zásadní obrat ale nastal až v roce 1756, kdy se do báňského podnikání pustilo finančně silnější těžařstvo pod vedením komorního rady Františka Ferdinanda Novohradského z Kolowrat (1714–1763) a kdy starší důl Vavřinec byl přejmenován na důl Františka z Pauly – toto jméno získala po roce 1762 i dědičná štola ražená po žile Job, jejíž ústí se nacházelo nad ohybem železniční tratě poblíž mladší trasy Železorudné cesty. Do roku

1765 byly postupně vymáhány četné staré doly a založeny nové šachty, po smrti hlavního investora však byly práce omezovány, a to až do roku 1778, kdy doly na Dolině převzal stát. Z let 1772 až 1781 pocházejí 4 podrobné důlní mapy dochované v Národním archivu, které umožňují sledovat tehdejší postup prací. Dědičná štola Františka z Pauly byla z počáteční délky asi 200 m prodloužena do roku 1786 na Heldovo pásmo a po něm až pod vrchol kopce, kde byly sledovány i četné další žíly (Jan, Leyerovo pásmo, Kyzový odžilek, Svislý odžilek aj.) v hloubkách až téměř 70 m pod povrchem. Kvůli nedostatku rudy však stát už v roce 1786 doly opustil a v malém je pak provozovali drobní havíři ještě do prvních let 19. století. Po dolování v prostoru dolu Františka z Pauly a poblíž vrcholu Doliny se dochovalo mohutné, cca 200 m dlouhé pinkové pásmo na žíle Job s několika zabořenými šachtami, odvaly a ukloněnými lineárními dobývkami sledujícími průběh žil a méně výrazný pinkový tah na Heldově žíle a dalších.

Otevřená šachta na žíle Job byla v roce 2022 oplocena

Otevřené ukloněné dobývky na žíle Job

O charakteru zrudnění se dochovaly jen minimální zprávy. Geologické podloží celé osady Stráž tvoří fylity, které místy protínají greisenové žíly převládajícího směru SSZ–JJV až S–J (Heldovo pásmo, Jan, většina žil v prostoru dolu Šedivec), ale někdy i SZ–JV (Job), popř. V–Z (král David), v nichž byl obsažen

roztroušený cínovec, místy žíly obsahovaly spolu s cínovcem i kyzy (asi pyrit, arzenopyrit či chalkopyrit). Mocnost žil se zpravidla pohybovala v prvních desítkách cm, vzácně dosáhla i 1 m. V několika starých záznamech je uvedeno, že ve větší hloubce se na žilách vyskytlo i stříbrné a kobaltové zrudnění, které zde však nebylo nijak vydatné (v roce 1620 byla údajně ve Stráni postavena i stříbrná huť). Na některých dolech se údajně už v malé hloubce pod povrchem objevovaly žuly, a zrudnění tak mělo mít obvyklou podobu greisenizovaných poloh v žule. Tak tomu bylo například podle relace z roku 1807 na dole král David. Avšak vzhledem k tomu, že do prostoru dolu král David zasahuje od štolý Dorota žíla greisenizovaného rýolitu (viz dále), je pravděpodobné, že nešlo o souvislé těleso žul, ale o poměrně mocnou žílu.

3.a Pinka dolu Dorota

Největším povrchovým projevem dolování cínových rud ve Stráni je pinka dolu Dorota nacházející se těsně pod cestou z Potůčků do Stráně. I přes velikost této pinky, která má podobu přes 20 m hluboké strže o délce přes 100 m, rozdělené do dvou zářezů, jsou informace o historii dolování v tomto prostoru jen velice kusé.

Pinka dolu Dorota na pohlednici z 20. let minulého století

Štola Dorota (zvaná také Daniel) představovala těžní a odvodňovací štolu dolu král David, o němž je zmínka k roku 1652, patrně však existoval již dříve. V roce 1670 byl majitelem nálezných jámy dolu a nejbližších měr Salomon Meyer, z roku 1697 je známá žádost Kryštofa Meyera o propůjčení hluboké dědičné štolý u Kozího potůčku pod Železorudnou cestou.

Pinka dolu Dorota (převzato z Kovář 2010), patrné je rozdělení zářezu do dvou částí, v pravé se nacházelo ústí štoly Dorota

V roce 1743 měla štola Dorota délku minimálně 400 m, byla ražena zhruba východním směrem na žílu Tomáš dolu král David. Koncem 18. století, kdy tuto štolu stejně jako důl sv. Františka z Pauly převzal stát, byla prodloužena až k Leyerovu pásmu. Do těchto míst tak mířila od severu štola Františka z Pauly a od západu štola Dorota. Všechny práce byly ukončeny na počátku 19. století.

Studiu hornin obnažených pinkou dolu Dorota se už ve 2. polovině 19. století věnovala řada geologů. Ploše uložené horniny fylitové série zde proráží až 40 m mocná, strmá žíla vyvřelé horniny, kterou Jokély (1856) popsal jako (žulový) porfyr, Schalch (1884) jako mikrogranit, nověji pak Heřmanská (2013) jako žilný ryolit, tedy jako výlevný ekvivalent hlubinných žul blatenského masívu. Jde o horninu s velmi jemnozrnnou základní hmotou tvořenou křemenem, živcem a slídou, v níž se objevují až několik mm velké, často dokonale krystalově omezené vyrostlice křemene a draselného živce. Podstatné je, jak si všiml již Schalch, že hornina byla podle puklin vystavena greisenizaci, v jejímž důsledku mizí živec

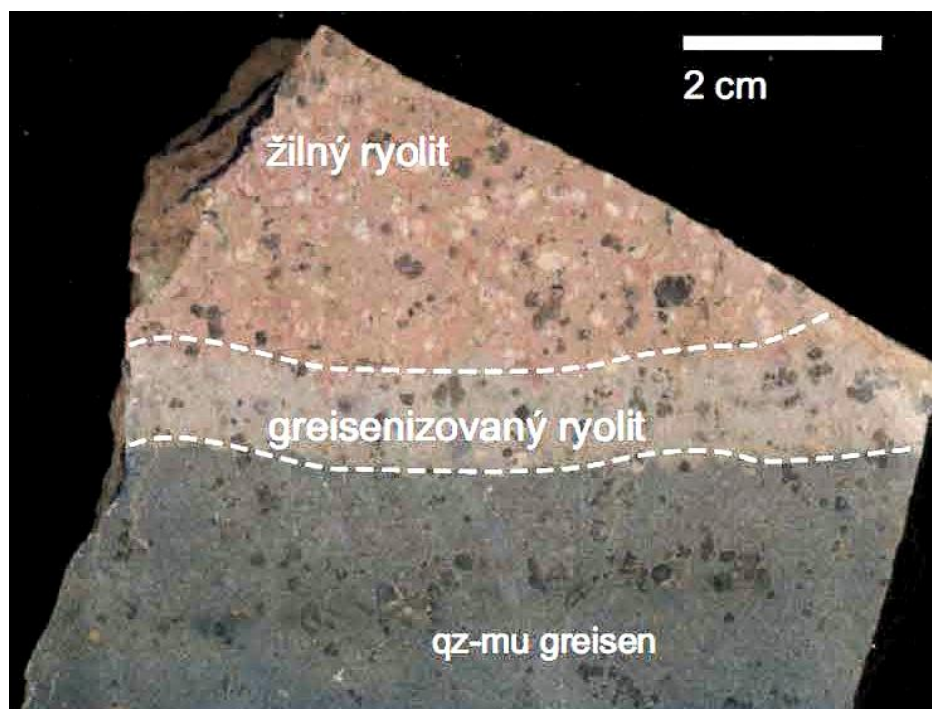

Náznak štoly vyrubané v ryolitech v jižní části pinky

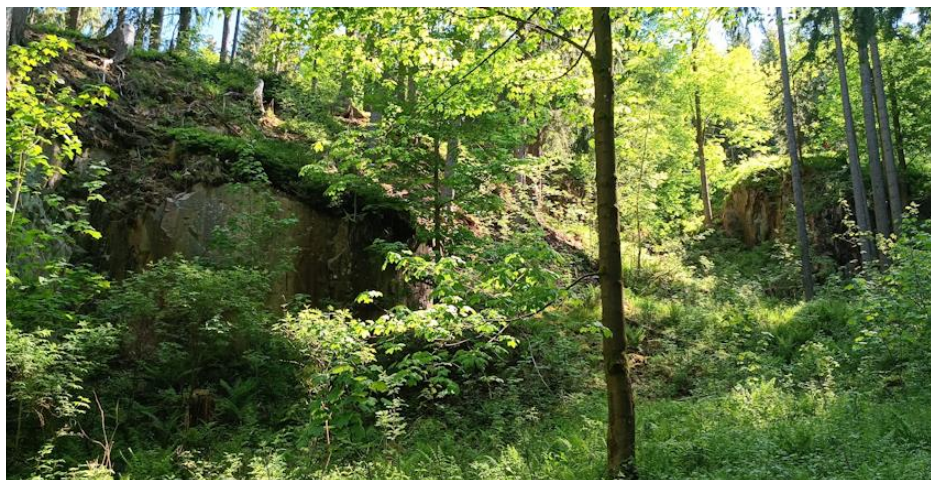
a naopak se objevují šupinky slídy a zejména drobná zrna cínovce. Žíla ryolitu tak získala charakter rudy a jako taková byla těžena. Ústí štolý Dorota se nacházelo v jižnějším zářezu pinky, který má stejně jako žíla ryolitu směr zhruba východ–západ. Kromě toho se v pince vyskytuje i žíla tmavší žilné horniny kersantitu, která však greisenizována nebyla.

V západní části Krušných hor zcela ojedinělé greisenizované žilné ryolity se vyskytují také ve svahu nad restaurací Dreckschänke v Potůčkách. Už na počátku 19. století se přitom objevily úvahy (Freiesleben 1817), že cínové zrudnění v pince ve Stráni je pokračováním tzv. Jugler Zwitterstich (žíly Goliath) směru V–Z, na které bylo kdysi založeno mnoho cínových dolů v Juglu a Smolných Pecích. Celková délka tohoto na povrchu nesouvislého žilného pásma by tak přesahovala 4 km.

Pinka dolu Dorota se už před 2. světovou válkou stala částečně černou skládkou, koncem minulého století pak ve svahu těsně pod cestou Potůčky – Stráň došlo k propadu klenby staré štolý a sesuvu svahu. Ústí štolý pak bylo zazděno a svah upraven.

Fotografie greisenizovaného ryolitu z pinky dolu Dorota (převzato z Heřmanská 2013)

Jižní, rozsáhlejší část pinky

3.b Vodní příkop k dolu Dorota

K dolu Dorota vede dodnes zachovaný vodní příkop, který sem přivádí vodu ze vzdálenosti 2,25 km. Příkop je napájen z Kozího potoka. z něž je poblíž Lužského vrchu do příkopu svedena část vody. Na trase příkopu jsou na několika místech vybudovány menší odvodní kanály.

Místo, kde je část vody Kozího potoka převedena do umělého vodního příkopu k dolu Dorota

Vodní příkop k dolu Dorota

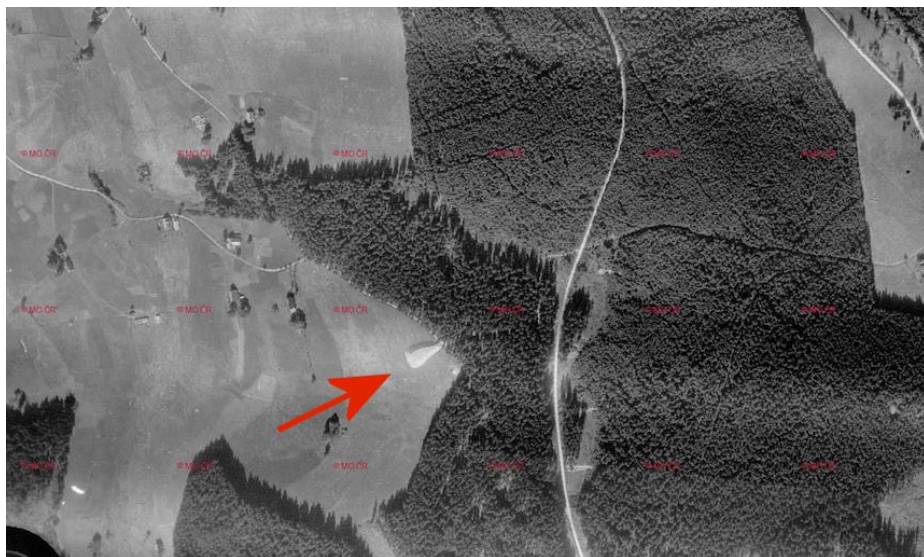
Rozdělení vodního příkopu nad dolem Dorota

4.a, 4.b Uranové šurfy č. 3 a 4

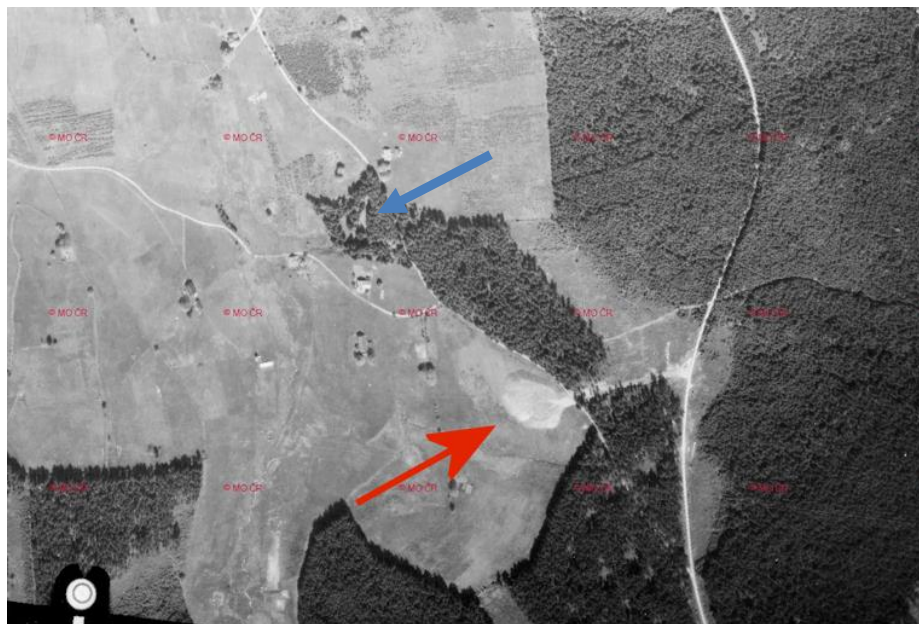
Jak už bylo uvedeno v průvodci k 9. hřebečenskému montánnímu výslapu z roku 2020, širší okolí Potůčků se po druhé světové válce stalo předmětem rozsáhlých průzkumných prací zaměřených na vyhledávání a těžbu rud uranu. Tyto práce lze přitom rozdělit do 4 fází:

- 1) 1946–1950: průzkum a těžba uranových rud národním podnikem Jáchymovské doly, a to převážně v hlubších partiích ložiska stříbrných a kobaltových rud, dobývaného už od 17. století v centru obce Potůčky,
- 2) 1951–1953: průzkum a těžba rud Bi-Co-Ni podnikem Západočeské rudné doly v centru Potůčků,
- 3) 1954–1957: průzkum a těžba uranových rud sovětsko-německou společností SDAG Wismut z německé strany (celkem asi 60 km chodeb), a to zejména v prostoru Hamerského vrchu, překopy na 3. patře však byly raženy až pod šurfy č. 3 a 4 ve Stráni,
- 4) 1953–1959 (popř. až 1963): průzkum (geofyzikální a vrtný průzkum) a těžba uranových rud národním podnikem Jáchymovské doly ve východní, jihovýchodní a jižní části revíru, a to především na úseku Princ Evžen na východním okraji Potůčků, ale také ve Stráni a na levém břehu Blatenského potoka západně od Strašidel mezi Potůčky a Horní Blatnou (šurf č. 51/47).

Ve Stráni probíhal v rámci fáze 4 v letech 1953–1959 báňský průzkum, a to zejména pomocí šurfů (šachtic) č. 3 (hloubka 149 m) a 4 (hloubka 145 m). Průzkum byl zaměřen na hlavně přípovrchové části ložiska (do 100 m), hlubší partie byly ověřovány ze saské strany. Průzkumem však nebylo zjištěno žádné průmyslově využitelné uranové zrudnění. Pozůstatkem po těchto aktivitách je rozsáhlý odval poblíž šurfu č. 3 nacházející se v lese jižně od vrcholu Dolina (811 m) nedaleko dřívějšího Schmuckova hostince (č. p. 13) a menší odval u šurfu č. 4 nedaleko Železné cesty asi 550 m směrem k JV odtud.

Zárodek haldy šurfu č. 3 v roce 1956 (zdroj: cuzk.cz)

Halda šurfu č. 3 v roce 1961, po dokončeném průzkumu (zdroj: cuzk.cz), modrou šipkou je označena pozice pinky dolu Dorota

Haldu šurfu č. 3 dnes zakrývá les

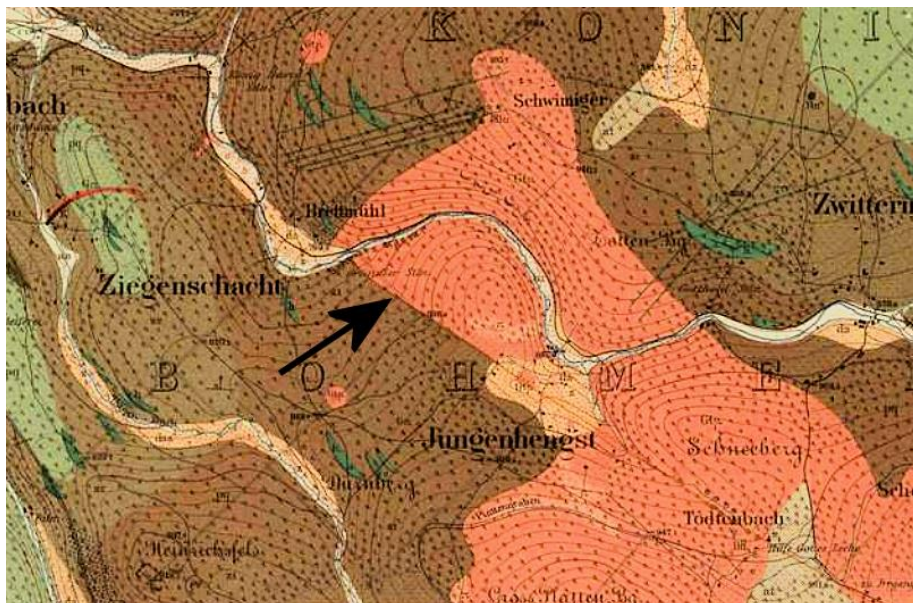
Ústí šurfu č. 3 je zakryto betonovou deskou, na tabulce je nápis Poddolováno 1963

Také halda šurfu č. 4 je dnes zarostlá stromy

5. Důl Vorsehung Gottes

Během minulých Hřebečských montánních výšlapů jsme se již několikrát dostali do míst, kudy prochází tzv. bludenský zlom – významná tektonická porucha směru SZ–JV, kterou lze sledovat od Eibenstocku přes Johanngeorgenstadt a Potůčky, Pílu, Luhy, Bludnou a Hřebečnou až k Popovu u Jáchymova na vzdálenost přes 30 km. Toto až několik desítek metrů mocné zlomové pásmo je zvláště tam, kde protíná žuly nejdecko-eibenstockého nebo blatenského masívu, vyplněno křemennou žilovinou s obsahem železného, popř. i manganového zrudnění, jež bylo dobýváno desítkami menších i větších dolů. Největší z nich byl důl Hilfe Gottes (Pomoc Boží) na Bludné, který byl v provozu téměř bez přestání od poloviny 16. až do počátku 20. století.

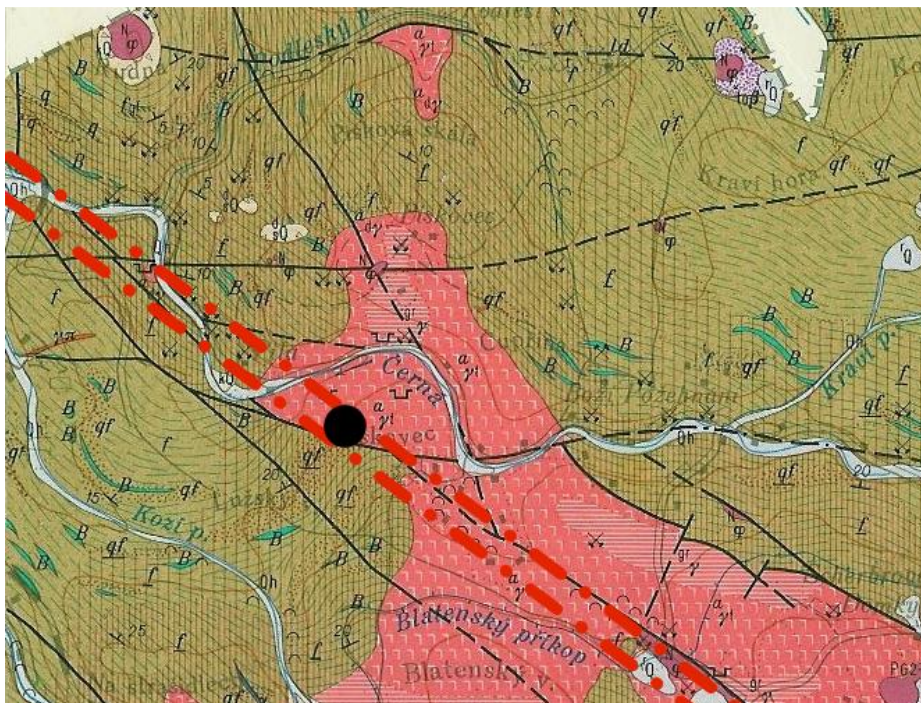

Už na geologické mapě okolí Píly a Luhů z roku 1900 je jasně patrná tektonická povaha hranice mezi fylity (hnědé) a žulami (růžové) v blízkosti zastávky č. 5 (umístění zastávky ukazuje šípka)

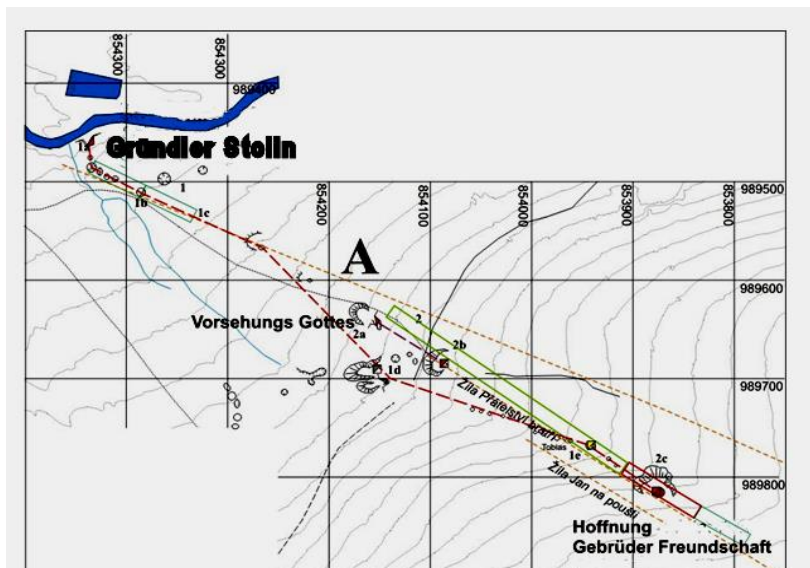
Názorným dokladem existence bludenské poruchy je i zastávka č. 5 nacházející se mezi Pilou a Luhou v místech, kde kdysi pracoval železorný důl Vorsehung Gottes (Prozřetelnost Boží). Bludenský zlom zde tvoří ostrou strmou tektonickou hranici mezi žulami blatenského masívu a okolními fylity, která je patrná i morfologicky – jako mírná prohlubeň směru SZ–JV, již protéká drobná vodoteč. Podél zlomu došlo k relativnímu poklesu fylitů oproti žulám. Stejně jako na jiných místech je i v tomto prostoru bludenská porucha zrudnělá – železné rudy (hematit) zde byly dobývány už v 16. století a poté i v polovině 18. století a v 19. století pomocí několika šachet a štol. Nejhlubší štola byla založena v údolí Černé v nadmořské výšce asi 772 m naproti mnohem pozdějšímu koupališti, a to v těsné blízkosti bludenského zlomu, po němž pak byla ražena dále k JV. Od poloviny 18. století (1755) je tato štola známá pod názvem Gründler Stolln, patrně ji však lze ztotožnit se staršími štolami Brettmühl a Gesellschafter, doloženými k rokům 1586, resp. 1606–1621. Výše ve svahu bylo podél poruchy vyhloubeno několik

dalších štol a šachet, u nichž se dosud dochovaly dobře patrné odvaly a místy i zářezy, resp. mělké pinky v místech jejich ústí. Dále směrem k Luhům na důl Vorsehung Gottes navazovaly doly Hoffnung (Naděje) a Gebrüder Freundschaft (Přátelství bratří) a v jejich směrném pokračování i doly přímo v Luzích.

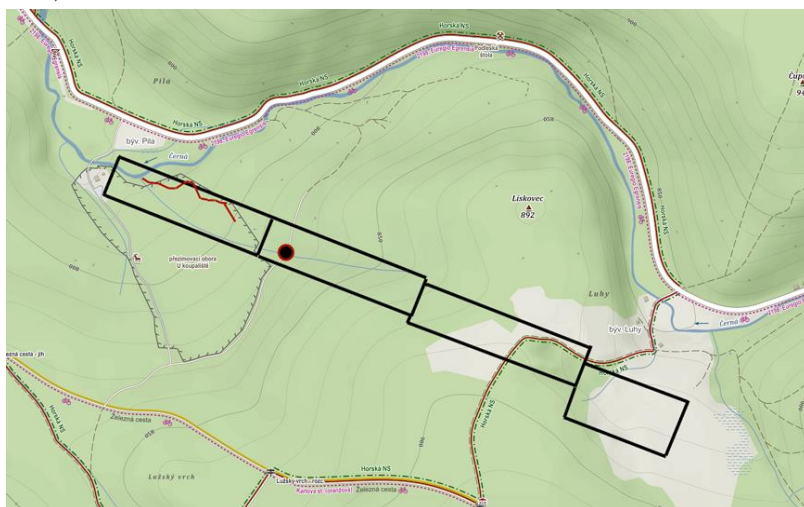
Minimálně od roku 1856 byl majitelem důlních měr na dole Vorsehung Gottes Theodor William Tröger, přísežný horního úřadu v Johanngeorgenstadtu, který později koupil podíly na řadě dalších dolů v českém centrálním Krušnohoří, například ve Vejprtech, na Božím Daru a v neposlední řadě se stal i majitelem dolu Mauritius na Hřebečné. V roce 1857 a stejně tak i 1861 mu zde patřily dvě důlní míry (Richard a Vorsehung Gottes), v Luzích vlastnil dvě navazující důlní míry Franz a na Bludné pak 27 důlních měr dolu Hilfe Gottes. V těchto dolech tehdy pracovalo 77 zaměstnanců, na něž dohlíželi jeden vrchní štajgr a dva štajgři. Později byly od ústí štoly Gründler až do Luhů vyměřeny důlní míry Vorsehung Gottes I–IV. Na vlastním dole Vorsehung Gottes však větší důlní práce – kromě vymáhání úvodních partií štoly Gründler – patrně neproběhly. Důlní míry v Pile a Luzích patřily Trögerovi ještě minimálně do počátku 70. let 19. století.

Složitě zlomové porušení v okolí zastávky č. 5 (černé kolečko) zobrazuje také geologická mapa okolí Píly a Luhů, kterou v roce 1974 vydal Ústřední ústav geologický. Přibližný průběh bludenské poruchy je zobrazen červenými čerchovanými čarami

Terénní situace v okolí zastávky č. 5 (Večeřa 2015, upraveno). 2a: Odval a zářez pod ústím štoly Vorsehung Gottes pod cestou, 1d: Odval jámy pod cestou, 2b: Odval u jámy Vorsehung Gottes nad cestou, ústí v nadmořské výšce cca 824 m (přes 50 m nad štolou Gröndler), 2c: jáma Hoffnung výše ve svahu, cca 857 m n. m.

Důlní míry Vorsehung Gottes I–IV Williama Trögera kolem roku 1871 (zákres do současné turistické mapy na základě originální důlní mapy), červenou čarou je zakresleno rozfárání štoly Gröndler, kolečko znázorňuje pozici zastávky č. 5

Odval jámy (světlíku) cca 200 m od ústí štoly Gründler (cca 200 m pod zastávkou č. 5)

Odval štoly pod cestou (č. 2a na obrázku na str. 20)

Odval jámy pod cestou (č. 1d na obrázku na str. 20)

Zvodnělá prohlubeň v místě pravděpodobného ústí šachty Vorsehung Gottes (č. 2b na obrázku na str. 20)

6. Lomy na žulu na Lískovci

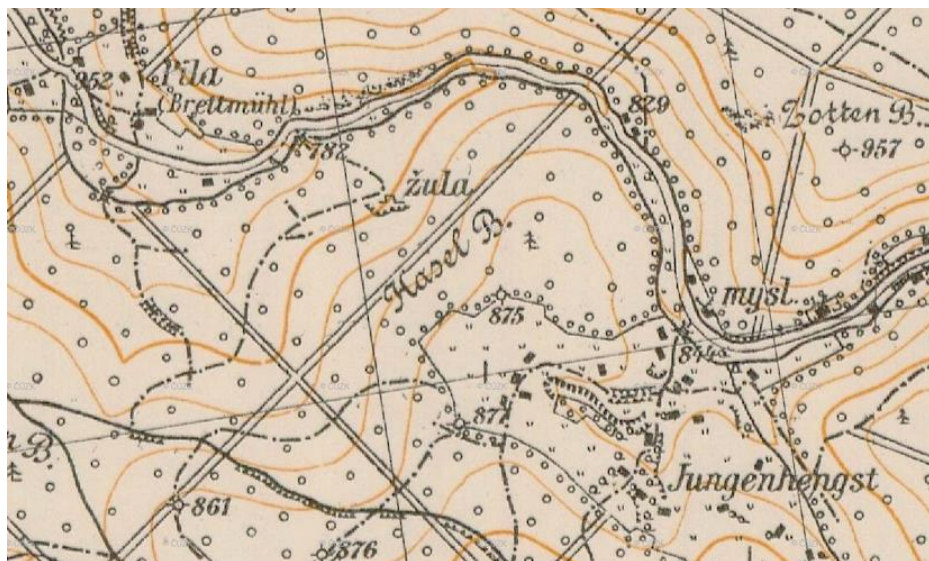
Už Johann Gottfried Sommer ve svém popisu Loketského kraje z roku 1847 uvádí, že na území jáchymovského lesního panství pracují dva kameníci. Kde přesně svou živnost provozovali, Sommer nezmiňuje, lze se však domnívat, že to bylo v Luzích nebo v Pile, tedy ve dvou osadách obce Breitenbach/Potůčky, kde lomy na kámen (žulu blatenského masívu) existovaly i v pozdější době a živily řadu zdejších mužů. Ještě soupis živnostníků obce Breitenbach z 16. června 1945 uvádí, že v obci byly kromě čtyř průmyslových podniků (slévárny, papírny, rukavičkárna a továrna na výrobu hliníkového zboží) registrovány také 4 žulové lomy.

Největší z těchto lomů se nacházel mezi Pilou a Luhy na severozápadním svahu vrchu Lískovec (původně Haselberg, někdy též Hasenberg, 892 m). Šlo o okrouhlý polojámový lom o průměru asi 70 m s výškou stěny i přes 10 m, v němž se lámaly jemně- až středně zrnité leukokráttní (světlé) žuly bez porfyrických vyrostlic, skládající se z drobných zrn růžového draselného živce, bělavého až béžového plagioklasu, křemene a malých šupinek tmavé slídy (biotitu), v okolí lomu se pak vyskytují i hrubě zrnité porfyrické žuly. Žulové horniny obnažené v lomu jsou poměrně masivní, bez pravidelného rozpukání, které bývá typické pro mnohé výchozy krušnohorských žul (například u Perninku, Nejdku, ve skalním městě v Rájeckém údolí, Greifensteine u Ehrenfriedersdorfu aj.). Z odlámaných bloků se vyráběly zejména dlažební kostky, obrubníky, patníky apod. V lomu lze dodnes pozorovat kvádry žuly připravené pro další kamenické zpracování.

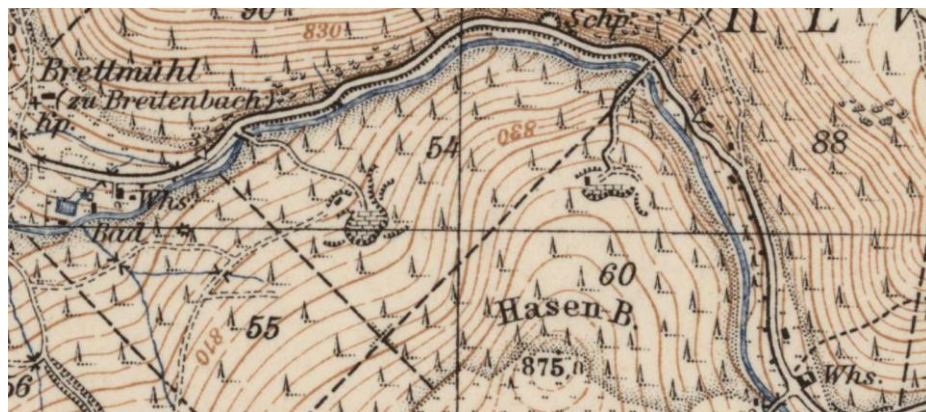

Rovnoměrně zrnitá světlá žula z lomu na Lískovci

Kdy byl tento lom založen, není známo, na topografických mapách se poprvé objevuje až po první světové válce, na mapě z roku 1926. Ještě později patrně vznikl další lom na Liskovci situovaný na severním svahu kopce blíže Luhům. Žuly se ale lámaly i přímo v údolí Černé, jak dokládá stěnový lom u silnice poblíž Podleské štol, u něž je umístěna informační tabule Horské naučné stezky Potůčky. Ještě ve 70. letech minulého století existoval také lom na žulu nacházející se vlevo od silnice z Pily do Potůčky, u něž byla i pila na řezání žulových kostek.

Žulový lom na Liskovci na mapě 1 : 25 000 třetího vojenského mapování z roku 1926

Lomy na Liskovci a při silnici z Pily do Luhů u Podleské štol (na horním okraji uprostřed) na německé mapě z roku 1943, na níž je už zobrazeno i koupaliště v Pile (na výřezu zcela vlevo)

Hlavní stěna lomu

Kvadr připravený k dalšímu zpracování

Pro kamenickou práci byly vybírány i volné bloky horniny nacházející se někdy i na velmi nepřístupných místech – v tomto případě v prudkém svahu nad Podleskou štolou

7.a Koupaliště v Pile

Ve 20. letech minulého století bylo na pravém břehu Černé v dnes zaniklé osadě Pila vybudováno velké koupaliště, které se stalo oblíbeným cílem výletů lidí z širokého okolí. Po druhé světové válce koupaliště zaniklo, jeho poloha je však dodnes patrná podle zbytků mohutných obvodových zdí, patrný je částečně i vodní příkop, jímž byla do koupaliště přiváděna voda z Černé.

Koupaliště v Pile kolem roku 1930

Pozůstatky koupaliště (foto: Wikimedia Commons / Lubor Ferenc)

7.b Zaniklá osada Pila

Osada Pila (původně Brettmühl) ležela v údolí Černé při silnici z Ryžovny do Potůčků v nadmořské výšce asi 750–800 m. Osídlení tu vzniklo snad již před koncem 15. století, neboť v seznamu míst panství Schwarzenberg, pod něž tato oblast až do roku 1546 patřila, je pro období 1490–1530 zmiňován „Breydt-Mulen“ jakožto dědičný nebo svobodný statek. Existovala zde tedy pila, která místu dala jméno (něm. Brett = prkno) a která zřejmě dodávala dřevo pro důlní provozy v blízkém okolí.

Je pravděpodobné, že tato pila je identická s objektem pily zobrazeným na mapě vzniklé při 1. vojenském mapování (1764–1767) i na katastrální mapě z roku 1842, který stával na pravém břehu Černé pod objektem novodobé vodní elektrárny a v provozu byl až do roku asi 1906. Vodu pro pohon tohoto zařízení, jež před rokem 1850 patřilo jáchymovskému lesnímu panství, dodával dodnes z větší části patrný vodní příkop o délce téměř 700 m, který sváděl vodu z Černé a pod pilou ji do ní opět vracel. V roce 1905 zjistil hornoblatenský lékař Pechauschek, že voda vytékající z jedné štol vizmutového dolu Anna-Michael (viz dále) poblíž pily je slabě radioaktivní, a v roce 1906 byly proto v přízemí objektu pily instalovány podobně jako v Jáchymově koupací vany pro léčbu revmatismu, „lázeňský provoz“ se však dlouho neudržel.

Těsně pod pilou byl v roce 1880 postaven na Černé jez, od něž je voda z říčky sváděna unikátním, z velké části ve skále vyraženým, asi 700 metrů dlouhým náhonem, která sloužil a dodnes slouží jako zdroj pohonné vody pro níže položenou papírnu (viz zastávku č. 9 v průvodci k Hřebečenskému montánnímu výšlapu z roku 2020). Tuto brusírnou dřeva a papírnu vybudoval jakýsi Oskar Bauer, jemuž náleží i iniciály O. B. na velkém kameni na jezu s datací 1880, vodní náhon se podle něj nazýval Bauergraben. V roce 1928 byla papírna výrazně rozšířena poté, co se jejím majitelem stala společnost

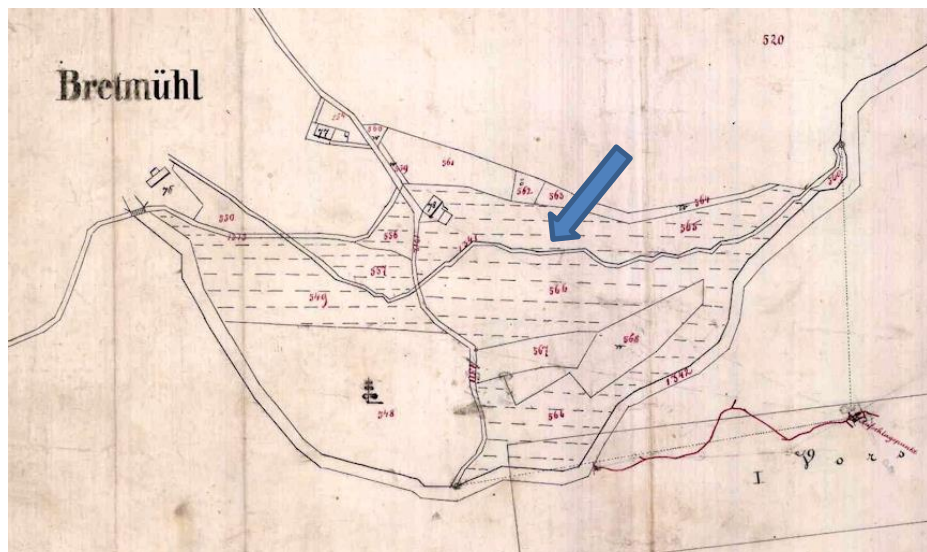
Clemens Claus AG z Thalheimu v Německu. Vyráběly se zde různé druhy lepenek, ale také gramofonové desky značky Clausophon. Po znárodnění se podnik stal součástí Západočeských papíren a jako provoz Potůčky působil do roku 1992, kdy jej získala společnost Ing. Miroslav Krňávek – EKOPA, která navázala na tradici podniku a obnovila ruční výrobu čalounických, knihařských, malířských a speciálních papírových lepenek ze sběrového papíru.

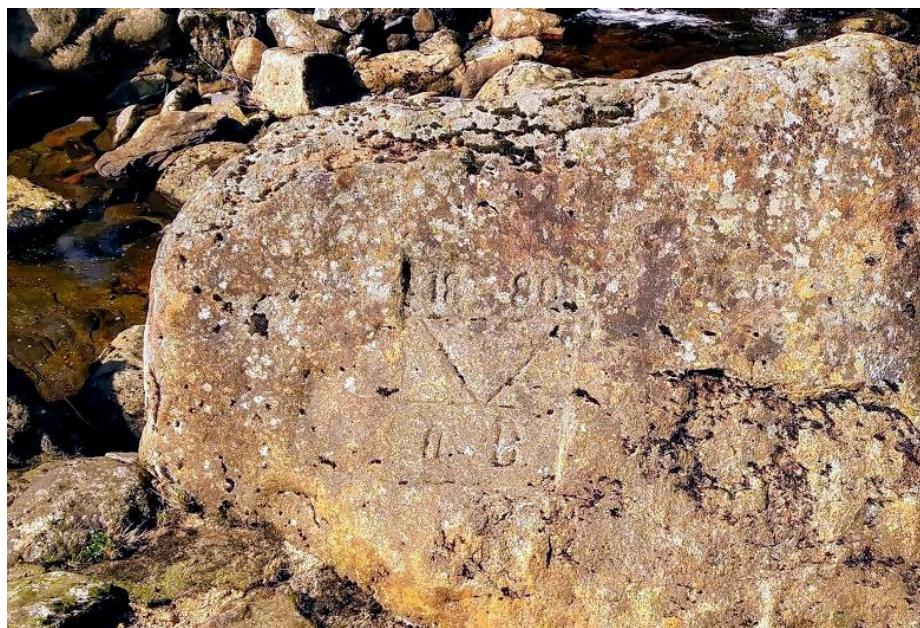
Píla v Píle na pohlednici vydané kolem roku 1910, v pozadí dům č. 7 (vlevo) a dům č. 6 s kapličkou

Píla v Píle na snímku z roku 1928, dole vpravo je stále patrný vodní náhon (zdroj: deutschefotothek.de)

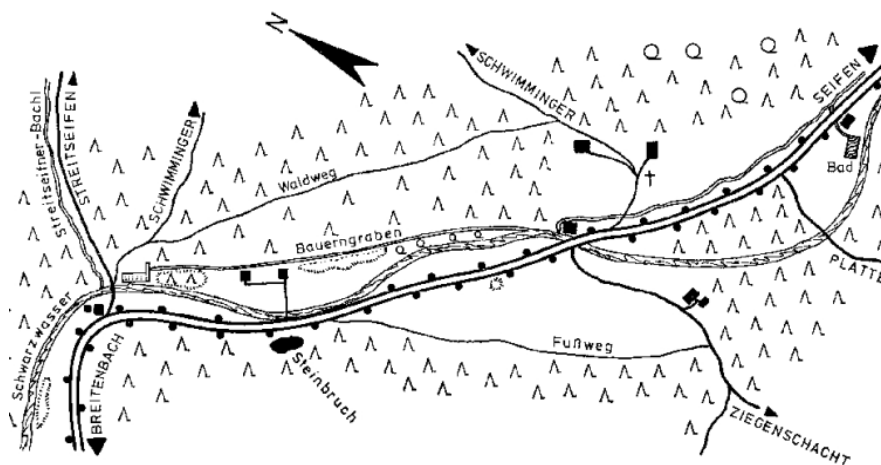

Vodní náhon k pile na katastrální mapě z roku 1871, vpravo dole zakreslena štola Gründler

Iniciály O. B. a letopočet 1880 na kameni u počátku náhonu pro papírnu

Pila byla vždy jen drobnou osadou. Ve 40. letech 19. století zde žilo 75 obyvatel v sedmi daleko od sebe postavených domech, při sčítání lidu v roce 1921, kdy už byl používán český název Pila, je uváděno stále 7 usedlostí, k roku 1930 pak 10 domů s 84 obyvateli. V roce 1866 vznikla v Pile malá kaplička Jana Křtitele se zvonem, kterou před svým domem č. 6 postavil sedlák Ludwig Korb. Osada Pila zanikla po 2. světové válce, s výjimkou papírny, která pod Pilu patřila, a bývalé státní hájovny, byly všechny domy zbořeny.

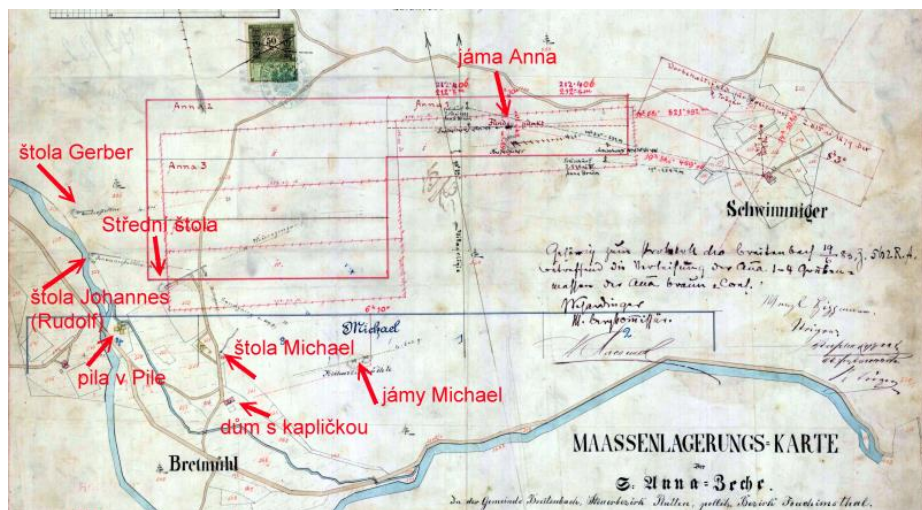
Plánek osady Pila před rokem 1945 (zdroj: Heimatbuch Landkreis Neudek, Augsburg-Göggingen, 1978)

Dům č. 6 a kaplička Jana Křtitele kolem roku 1930

8. Vizmutové doly v Pile

V okolí osady Pila byly pravděpodobně už v 16. století, ne-li dříve, dobývány rudy železa vázané na bludenskou poruchu, a také rudy stříbra, ještě k roku 1849 je zmiňován stříbrný důl Král David. Více informací o hornických aktivitách v této oblasti však pochází až z přelomu 19. a 20. století, kdy byl obnoven provoz na dolovém poli Anna – Michaeli Zeche mezi Pilou a Piskovcem zaměřený na získávání rud vizmutu. Po ověření výskytu vizmutových rud, zastoupených hlavně ryzím vizmutem a vizmutovými okry, bylo asi v roce 1883 Anně Braunové z nedaleké osady Stráž propůjčeno osm dolových měr (Anna I–IV a Michael I–IV). Západně od Piskovce byly vyraženy dvě mělké jámy o hloubce 7,5 a 14 metrů, k nimž směřovala štolá Anna, která měla ložisko zastihnout po 100 metrech v hloubce 8 metrů. V roce 1885 byla zaražena další, hlubší štolá Michael. Křemenné rudní žíly s obsahem vizmutu byly vyvinuty ve fýlitech a byly sledovány ještě krátce do žul u Piskovce, v nichž se však vytrácí.

Vymezení důlních měr Anna I-IV a Michael I-IV na mapě z roku 1897 (zdroj: SOA Plzeň, upraveno)

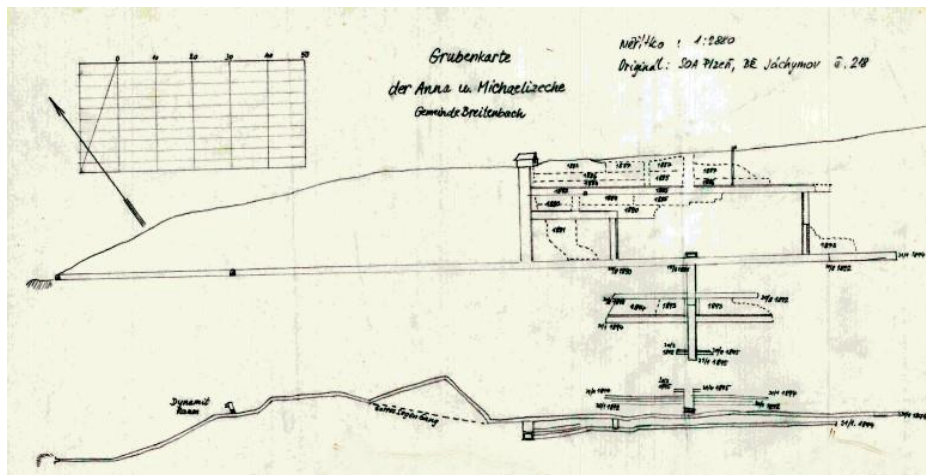
Zpočátku důl zaměstnával šest horníků, ruda se dobývala mělce pod povrchem a upravovala se na místě ve stoupovně a vycezovací huti, hotový vizmutový koncentrát byl prodáván do Johanngeorgenstadtu. Období intenzivní těžby spadá do let 1890–1894, kdy byly obě hlavní štolý prodlouženy na 90 m (štolá Anna), resp. 152 m (štolá Michael). Osazenstvo dolu tvořilo v té době 14 horníků a 3 muži při úpravě rudy. První období dobývání vizmutu v Pile ukončil v roce 1894 prudký pád cen vizmutu, vyvolaný v polovině roku 1894 masivním dovozem levného kovu z USA.

Opuštěný důl koupil v roce 1900 od dědiců Anny Braunové za 40 000 korun svobodný pán Hans von Morsey-Picard (1854–1914) z německého Kasselu, který předtím působil jako inspektor solných dolů u Elmenu poblíž Halle. Morsey-Picard celý provoz zmodernizoval a obnovil ražbu staré štolý Johannes, nově přejmenované na Rudolf, která ležela přímo u říčky Černá o 124 výškových metrů níže než štolá

Svobodný pán Hans von Morsey-Picard, asi 1884

Anna. Ve štolě Rudolf byl osazen ventilátor se zinkovými lutnami, byla zavedena kolejová doprava a strojní vrtání. Před ústím štoly byla kromě provozní budovy postavena v roce 1901 i moderní mechanická gravitační úpravná, která byla schopna zpracovat až 20 q bohaté rudy za den. Kromě tří mužů v úpravně bylo tehdy na dole Anna – Michael zaměstnáno 30 horníků, z toho 23 ve štolě Anna a 7 ve štolě Rudolf.

Rozsah důlních prací na jámě Anna v roce 1895 (zdroj: SOA Plzeň)

V roce 1902 převzala důl společnost Fortuna Gewerkschaft ze saského Schwarzenbergu, jejímž předsedou představenstva byl Hans von Morsey-Picard. Závodním dolo se stal Bruno Kühn, který zároveň vedl důl Glück mit Freuden na Ryžovně. Počet zaměstnanců stoupl postupně až na 41. Vizmutový šlich z úpravny byl prodáván do hutí v Oberschlemě. Již v roce 1904 však byly dobývací práce na štolě Anna (tehdy už 315 metrů dlouhé) opět přerušeny pro nízkou kovnatost rudy. Celkem se v letech 1883–1904 z ložiska vytěžilo 240 tun rudy s obsahem 1 041 kg kovového vizmutu, což odpovídá koncentraci 0,43 % kovu v rudě. Pro srovnání, dnes se těží ložiska vizmutu s poloviční koncentrací kovu (0,2 %), většina světové těžby přitom pochází z komplexních polymetalických ložisek, ze kterých se vizmut získává jako vedlejší prvek při těžbě olova nebo například cínu.

V dalších letech probíhala pouze ražba štoly Rudolf, která byla vyražena do celkové délky 1 040 metrů a překřížila několik kvalitních, ale málo mocných žil se zrudněním Pb a Bi. Pokusně z ní byla rovněž dobývána železorudná žíla Irrgang na bludenské poruše. V červnu 1906 byl v dole objeven zdroj radioaktivní vody a Hans von Morsey-Picard se spolu se spolumajiteli dr. Hackländerem a Johannem Thumann z Kasselu pokusili o její využití pro lázeňské účely (viz výše). V roce 1911 byl provoz dolu zastaven úplně. Po smrti Hanse von Morsey-Picarda získal roku 1914 důl Anna – Michael F. O. Nietzsche ze saského Breitenbrunn (do té doby zde pracoval jako závodní), práce však byly obnoveny až v roce 1917, kdy důl koupila vídeňská firma Österreichische Metallhüttenwerke G.m.b.H. Od konce roku 1917 do roku 1919 byla opět zmáhána štola Rudolf a v ní bylo bezúspěšně raženo po železorudné žíle Irrgang. Radioaktivní voda, která vytékala ze štoly Rudolf, byla jímána a odváděna potrubím. Firma Österreichische Metallhüttenwerke prováděla v dolovém poli Anna – Michael udržovací práce až do roku 1923, k obnovení řádné těžby však již nedošlo.

Za 2. světové války, v roce 1942, byl vypracován projekt na novou otvírku štolý Anna a propojení dolu se starou dědičnou štolou Tiefer Streitpingen Stolln zaraženou výše v údolí Černé, projekt se však neuskutečnil. Na přelomu 40 a 50. let minulého století vyzmáhaly štolu Rudolf opět Jáchymovské doly n. p. při neúspěšné prospekci na uranové rudy.

Pozůstatky po těžbě na dole Anna – Michael jsou v terénu zčásti stále patrné. Zabořené ústí štolý Rudolf se nachází v nadmořské výšce asi 750 m těsně nad náhonem pro papírnu v Potůčkách. Pod štolou byly navrženy dvě poměrně rozsáhlé haldy – jedna na pravém břehu Černé pod náhonem, druhá pak na protějším břehu Černé. V těchto místech pravděpodobně pracovala úpravna, o čemž svědčí zarovnaný terén s drobnými zbytky základových zdí. Těsně pod někdejší pilou v Pile se nachází ústí další štolý, její účel a jméno jsou však neznámé. Ve svahu nad pilou pak v nadmořské výšce okolo 800 m leží ústí a halda Střední štolý (Mittlerer Stolln, též Dynamit Stolln), která patřila do komplexu dolu Anna – Michael. Ve stejné nadmořské výšce byla zaražena štolá Michael, jejíž štolový zářez je patrný vpravo od cesty z Pily na Piskovec nad někdejším domem č. 6 s kapličkou, odval štolý byl navršen na druhé straně cesty. Asi 250 m vjv. odtud lze nalézt zatopené ústí šachty Michael a nedaleko ještě dvojici dalších jam. Ústí štolý Anna leží v nadmořské výšce téměř 880 m až téměř u Piskovce, štolá vedla směrem ZSZ–VJV ke stejnojmenné šachtě a další šachtici vychodně od ní.

Vlevo: ústí štolý Rudolf, vpravo: ústí Střední štolý

Odvaly štoly Rudolf na levém (v popředí) a pravém břehu Černé

Odval pod Střední štolou

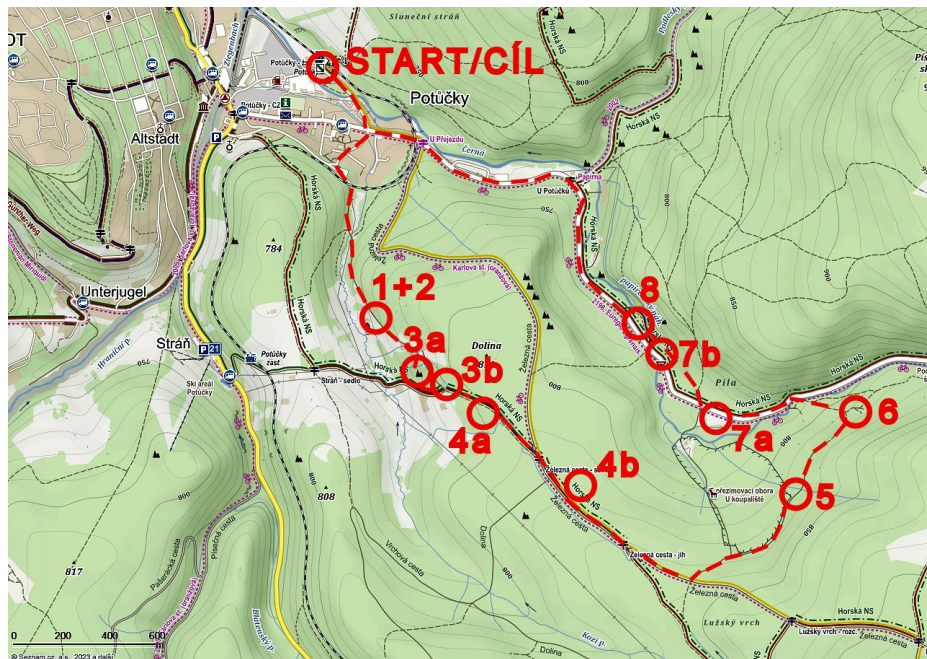

Ústí bezejmenné štoly pod někdejší pilou v Pile

Vlevo: ústí štoly Michael (foto: Michal Urban), vpravo: ústí štoly Anna (foto: archiv ČGS)

Trasa výšlapu

Vydal: Spolek přátel dolu sv. Mauritius
Text a neoznačené foto: Michal Urban
Náklad: 60 ks
Hřebečná 2023